

Вітвицька С.С., Осадча З.А. Педагогічна система А.С. Макаренка як одне із важливих джерел розвитку сучасного родинно-шкільного виховання // Національна освіта у контексті творчості А. Макаренка: Зб. наук. праць /За ред. проф. М. В. Левківського. – Житомир: ЖДЦНТІЕІ, 2003.– С. 24-28.

**Вітвицька С.С., Осадча З.А.,
Житомирський педуніверситет**

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА А.С.МАКАРЕНКА ЯК ОДНЕ ІЗ ВАЖЛИВИХ ДЖЕРЕЛ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО РОДИННО-ШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

На етапі побудови демократичного суспільства, перебудови освіти на принципах гуманізації життєво необхідною стає педагогічна система А.С.Макаренка, причому не поверхово декларована, а глибоко прийнята розумом і серцем кожного, хто має справу з вихованням.

Педагогічна система А.С.Макаренка – це складна, цілісна і динамічна сукупність ідей та практичних рішень, втілених у досвіді видатного педагога, відображених у його творах і виявлених дослідниками при вивченні і творчому використанні його спадщини.

Праці А.С.Макаренка характеризуються єдністю теорії і практики, чітким розкриттям кожної конкретної проблеми. Перш за все слід відмітити глибокий науковий підхід А.С.Макаренка до розуміння сутності виховання як суспільного явища. Розглядаючи виховання як об'єктивно-закономірний соціальний процес, що здійснюється у певних конкретно-історичних умовах, Антон Семенович, разом з тим стверджував безмежну могутність організованої виховної роботи, ідеї єдності виховання і життя. "...Можна сказати,- писав він,- нема ні жодного акту, ні жодного слова, ні жодного факту у нашій історії, котрі крім свого прямого господарського або військового, або політичного значення, не мали б і значення виховного, які не були б внеском у нову етику і не викликали б збагачення морального досвіду." (1,316 - 317). Цю об'єктивну закономірність великий педагог характеризував як "педагогіку паралельної дії". А.С.Макаренко виступав проти недооцінки мети виховання, яка, на його думку, має впливати із сучасних потреб суспільства та рівня його розвитку. Потрібна, стверджував він, і розгорнута програма, проект формування сучасної людини, що віддзеркалює типові риси громадянина. Він підкреслював, що діти – це майбутні громадяни країни і громадяни світу, вони творитимуть історію. Ці ідеї знайшли відображення у його загальній цільовій установці: "Виховати людину – значить виховати у неї перспективні шляхи, на яких знаходиться його завтрашня радість." (2,317) Вони віддзеркалені у методиці виховання, системі перспективних ліній розвитку колективу і особистості. А.С.Макаренко вважав, що зв'язок особистості із суспільством встановлюється через виховні колективи : педагогічні, трудові, сімейні. На відміну від педагогів – теоретиків 20-х років, які широко пропагували ідею педагогізації соціального середовища і, разом з тим, недооцінювали роль школи у цій справі, він прийшов до висновку, що саме школа має стати центром, основним джерелом організованих впливів на підростаюче покоління, саме вона має об'єднувати і допомагати іншим соціальним інститутам і, перш за все, сім'ї у формуванні особистості. А.С.Макаренко накреслив перспективу розвитку теорії та методики виховання, де чільне місце посідає родинно-шкільне виховання, як єдиний вплив сім'ї та школи, як єдиний виховуючий колектив. Звертаючись до осмислення положення сім'ї у суспільстві, А.С. Макаренко спирався на загальні методологічні посилки своєї концепції: сім'я - первинний колектив, зі своїми функціями і обов'язками. Дитина - не "об'єкт пестошів" або "батьківських жертв", а по мірі своїх сил учасник загального трудового життя сім'ї. Він

радить батькам давати дітям вже з раннього віку доручення, постійні завдання, щоб вони несли відповідальність за доручену роботу. Праця в сім'ї повинна починатися з наймолодшого віку, спочатку у формі гри, потім участі у повсякденній допомозі батькам і, нарешті, у справжній творчій будівничій праці. А.С.Макаренко пропонує зробити дитину учасником всіх сімейних справ, він вимагає повсякденних трудових обов'язків навіть для наймолодших дітей у сім'ї. Щоб здійснити таку постановку праці дітей, перед дитиною в сім'ї мають бути поставлені завдання на тривалий час – тиждень, місяць, для старших дітей - на роки. Важливо при цьому, щоб дитині було надано свободу у виборі способів виконання можливого доручення, щоб дитина могла відповідати за виконану роботу та за її якість.

А.С.Макаренко висував такі основні положення про роль праці в сім'ї:

1) Дитина – це майбутній член суспільства: її цінність у суспільстві визначатиметься конкретною практичною участю в суспільній праці.

2) Кожна праця для дитини має стати радісною, свідомою, основною формою прояву особистості й таланту. Творча праця в сімейному вихованні можлива тоді, коли дитина розуміє користь і необхідність праці.

3) Виховання в праці є важливою умовою морального виховання людини. Правильне ставлення до людей виробляється в неї лише тоді, коли вона зустрічається з людьми в праці, переконується у цінності того чи іншого її здобутку.

4) У трудовому вихованні людина розвивається не тільки фізично, а й духовно.

5) Праця відіграє велику роль і в особистому житті людини, виховуючи в неї впевненість у своїх силах, викликаючи почуття задоволення і радості від успішного виконання завдань.

Видатний педагог вимагав створення педагогічно доцільних умов виховання для вчасного і повноцінного розвитку дитини, її самоствердження і саморуху. Особливо негативно впливає на нервову систему дитини, на становлення її як особистості напруженість сімейного середовища.

А.С.Макаренко вважав, що добрих людей можуть виховувати щасливі батьки. З цього приводу він писав: "Розбийтесь на частини, використайте всі свої таланти, ваші здібності, залучіть ваших друзів, знайомих, але будьте щасливими справжнім людським щастям." (3) Основний "секрет" успіху у вихованні дітей він вбачав у чесному виконанні батьками їх громадянського обов'язку перед суспільством. Для успішного виховання дітей у сім'ї необхідний авторитет старших. Приклад батьків, їх авторитет – могутній засіб виховання. Щоб впливати на дітей, "треба насамперед бути самому громадянином і вносити своє громадське самопочуття в сім'ю." (4)

На думку Макаренка, виховує все: люди, речі, батьки і педагоги. Поведінка батьків – основний фактор виховання дітей. Педагог вказував, що батьки виховують дитину не тільки тоді, коли з нею розмовляють або карають, але й в кожному хвилину свого життя, навіть тоді, коли їх немає вдома. "Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте чи сумуєте, як ви поводитесь з друзями і з ворогами, як ви смієтесь, читаете газету – все це має для дитини велике значення. Найменші зміни в тоні дитина бачить чи відчуває"(3).

У своїй лекції "Про батьківський авторитет" він детально аналізує хибні його види: авторитет придушення, чванства, педантизму, резонерства, любові, дружби, підкупу. Він вказує батькам, яким повинен бути справжній авторитет і які шляхи його формування. Серед його складових він виділяє: загальну ерудицію батьків, обізнаність, відповідальність у всьому, зацікавленість справами дітей і допомога їм, господарність, турботливе ставлення до членів сім'ї тощо.

Антон Семенович вважав, що головною умовою батьківського авторитету може бути життя і робота батьків. "Справжній авторитет, - писав Макаренко, - ґрунтується на вашій громадській діяльності, вашому громадському почутті, на вашому знанні життя дитини, на вашій допомозі їй і на вашій відповідальності за її виховання"(4). Вже у ті роки А.С. Макаренко передбачав загрозу зміни структури сім'ї - виникнення великої кількості

однотітних сімей - і зв'язку з цим підкреслював: виховання одної дитини набагато важча справа, ніж виховання декількох дітей.

Особливого значення надає Макаренко ранньому вихованню дітей. Він вважав, бо в перші 2 – 3 роки закладається фундамент не тільки фізичного здоров'я дитини, але й основні риси майбутньої особистості, її характеру : "успіх виховання людини визначається в молодшому віці до 5 років. Якою буде людина, головним чином, залежить від того, якою ви її зробите до п'ятирічного року її життя." (3) В "Книзі для батьків", в лекціях про виховання дітей, прочитаних по Всесоюзному радіо у другій половині 1937 року. А.С. Макаренко розкриває особливості виховання у дошкільному віці, формування культури почуттів, підготовки майбутнього сім'янина. Він закликає застосовувати різноманітні методи виховання: привчання, переконання, доказ, натяк, покарання, заохочення.

Серед цінних порад А.С. Макаренка не можна не помітити найважливішу світоглядну і духовну проблему, що гостро поставлена педагогом: глибокий смисл виховної роботи сімейного колективу полягає у доборі і вихованні високих морально-виправданих потреб особистості. На думку А.С. Макаренка, потреби спрямовуючи думки і почуття до ідеалу, є рідною сестрою обов'язку. І передбачаючи можливість виникнення подвійної моралі: однієї - "для дому", "для сім'ї", а іншої - для зовнішнього світу, він закликав до єдиної цілісної поведінки батьків, бо інакше ми, за словами А.С. Макаренка, виховаємо жалюгідну тварину, обмеженого патріота власною квартиркою, жалюгідного звіра сімейної нори.

Правильне виховання в сім'ї закладає в дитині основи свідомої дисципліни. Щоб правильно виховувати, батьки, насамперед, повинні знати, що вони хочуть виховати в дитині, які якості необхідні їй як громадянинові і людині.

Зупиняється А.С.Макаренко і на таких специфічних проблемах сімейного виховання, як виховна роль грошей в сім'ї, значення статевого виховання, сутності материнської любові.

З обуренням, як про злочинців, пише він про такі подружжя, які залишили дітей і не виконують своїх батьківських обов'язків.

Проблеми, які піднімає Макаренко є актуальними і сьогодні, бо кінець ХХ століття характеризується такими тенденціями щодо змін у структурі української сім'ї: масова нукліаризація сім'ї, зменшення сімей, що складаються з трьох поколінь; зниження кількості реєстрованих шлюбів і збільшення частини пересреєстрованих співмешкань та питомої ваги незаконно народжених дітей у цих співмешканнях; збільшення кількості одиноких матерів, зростання кількості сімей з одним із батьків; розповсюдження повторних шлюбів, де один із батьків не є кровним і виховує чужих дітей; збільшення кількості сімей змішаного типу, в яких є діти від повторного шлюбу та від попередніх шлюбів кожного з подружжя; масова малодітність і однотітність сім'ї; зростання кількості розлучень; скорочення міжсімейних і внутрішньосімейних контактів, зниження контактності членів сім'ї їх здатності до комунікації.

Зазначені тенденції призводять до дезорганізації та кризи сім'ї, а іноді – до її розпаду. Український інститут соціальних досліджень оприлюднив дані, отримані його фахівцями, які займаються вивченням сімейних стосунків. Згідно з опитуванням, проведеним ними , тільки 17% батьків готові до виховання дітей, 82% змушені шукати джерела заробітку і не займаються вихованням дітей. 10% опитаних хлопчиків і дівчаток скаржились, що в їх сім'ях не обговорюються проблеми і новини, а в кожній третій родині батьки і діти не проводять разом вільний час. (5)

Водночас у суспільстві зростає соціальна цінність сім'ї у вихованні розвитку особистості дитини. Для більшості людей сім'я сьогодні являє собою необхідний життєвий осередок, який захищає особистість від деструктивного сьогодення та продовжує виконувати соціальні функції. Така суперечність породжує проблеми у сімейному вихованні. І ті батьки, вихователі, педагоги, яких хвилює доля підростаючого покоління, знайдуть відповіді на складні питання сімейного виховання у розумних, добрих порадах

великого педагога.

Теоретична спадщина А.С.Макаренка постійно вивчається і творчо використовується у всьому світі. В умовах побудови нового демократичного суспільства, незалежної Української держави першочергового значення набувають ідеї А.С.Макаренка "оптимістичного виховання, заснованого на оптимістичній перспективі у підходах до людини," думки про те, що добре виховати свою дитину може кожна людина, якщо цього справді захоче.

На перший план виступає ідея А.С.Макаренка про випереджаючу соціальну функцію виховання, про посилення цілісності впливу родинно-шкільного виховання на формування члена демократичного суспільства, актуалізується значення таких макаренківських принципів виховання, як єдність поваги і вимогливості, взаємообумовленість активності педагогів і вихованців, їх організованості, дисциплінованості та відповідальності.

Література

1. Макаренко А.С. у 8 т.т.: М; Педагогіка, 1983 – 1986, т.4-с 316-317
2. Макаренко А.С. Пед.сочинения. у 8 т.т.. М: Педагогіка, 1983-1986, т3 – с.397.
3. Макаренко А.С. "Книга для батьків" - К: Радянська школа, 1954.
4. Макаренко А.С. "Книга для родителей " (Выступление А.С.Макаренко на московском станкостроительном заводе им. С. Орджоникидзе 9 мая 1938г.): Собр. соч. в 4-х т. - т.4.- М.; Правда, 1987.
5. Варто задуматись //Житомирщина - №21, 22.02.2003.